

иллюстративна, символічна, технічна, сатирична, стилістична, асоціативна, аддитивна). Установлено, що використання іконічного компонента в полікодовому тексті відображає індивідуальність стилю автора, сприяє оригінальності та самобитності твору, дозволяє в певних межах модифікувати семантику вербальної частини розповіді. Іконічний компонент сприяє посиленню експресивності тексту та привертанню читача до рецепції та інтерпретації. Функціональна навантаженість іконічного компонента є значущою: він передає інформацію, доповнює та розширює зміст тексту, привертє увагу адресата, впливає на його естетичні почуття та емоції, викликає у нього певні часові, національні та соціальні асоціації, виражає почуття адресата, створює юмористичний ефект, замінює паралінгвістичні засоби усного спілкування, виражає абстрактні поняття та ідеї, акцентує цілісність складної структури полікодового мистецтвенного тексту.

Ключові слова: полікодовий мистецтвенний текст, вербальний компонент, іконічний компонент, функція, семиотика, адресат, адресант.

Spodaryk Oksana. Functional Analysis of the Iconic Component of a Multi-Coded Literary Text. The article is devoted to the study of the visual component functions of a multisemiotic literary text and the peculiarities of verbal and visual interaction in its structure. The texts of British literature of the beginning of the XXI century served the material for analysis. The article has been completed with the realization of general textual tendencies that are characterized by a shift toward a visual way of presenting information in modern fictional texts, the interaction of verbal and non-verbal means, accompanying writing, iconic and paragraphemic design of text in particular. The combination of verbal and non-verbal means of information expression forms a multisemiotic text. This type of text is characterized by greater efficiency in data transmission compared to a purely verbal text due to the use of various channels of information transmission and their flexible structure. While interacting, verbal and iconic means provide integrity, coherence of the text and form its communicative effect. The work analyzes the specifics of the visual component functions (informative, expressive, attractive, aesthetic, illustrative, symbolic, technical, satirical, stylistic, associative, and additive). In the scientific research, it has been established that the use of the visual component of a multisemiotic literary text reflects the individuality of the author's style, gives originality and identity to the text, allows in a certain framework to modify the semantics of the verbal part of the text. The visual component promotes the expressiveness of the text and inclines the reader to the reception and interpretation. The functional load of the visual component is significant: it transmits information, complements and extends the meaning of the text, attracts the attention of the addressee, affects his aesthetic feelings and emotions, causes certain temporal, national and social associations, expresses the addressee's feelings, creates a humorous effect, replaces the paralinguistic means of oral communication, expresses abstract concepts and ideas, emphasizes the integrity of the complex structure of a multisemiotic literary text.

Key words: multisemiotic literary text, verbal component, visual component, function, semiotics, addressee, addresser.

УДК 81'0

Наталія Стефанова

КОНЦЕПТОСФЕРА ЯК МЕНТАЛЬНЕ СТРУКТУРУВАННЯ ЕТНІЧНИХ КОНСТАНТ І КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ДОМІНАНТ

У статті уточнюються співвідношення понять “картина світу” – “концептуальна картина світу” – “концептосфера” – “етнічна картина світу” й обґрунтовується синонімічна природа цих термінологічних дефініцій, пов’язана з тим, що всі вони становлять, по-перше, спільний результат пізнання носіями конкретної мови навколишнього світу, по-друге, є ментальними конструктами / моделями, утвореними на основі взаємодії етнічних констант (архетипів) і культурно-ціннісних домінант (стереотипів); наводяться переконливі наукові аргументи на користь того, що культурно-ціннісні домінанти відображають етнічні константи на певному етапі розвитку кожного соціуму. Розкриваються механізми ментального структурування концептосфери, що відображають пізнавальний процес концептуалізації світу, результатом якого є концепти як структури знань, котрі містять інформацію двох ярусів: етимологічного (пов’язану із первісним значенням імені концепту, що і є етнічною константою) і актуального (представлену багатозаровим поєднанням ціннісно-поняттєвого, ціннісно-оцінного і ціннісно-образного компонентів у структурі концепту). Робиться висновок про те, що в етимологічній зоні збережені етнічні константи як архетипи позасвідомого, а в сучасній зоні – культурно-ціннісні домінанти, які формуються і домінують на різних етапах етногенезу у формі стереотипів, що визначають моделі поведінки етносів у конкретний період. Постулюється факт про те, що наразі уже намітилася тенденція і склалися всі передумови для становлення нового напрямку – етносеїометрії аксіоконцептосфер носіїв англійської та української мов.

Визначаються перспективи подальшого дослідження цієї проблеми, які полягають у необхідності створення нової методології, яка дасть змогу визначити домінуючі ціннісні смисли в конкретну історичну добу розвитку певного етносу, онтологічно відображених, передовсім, у культурних концептах і в менталітеті народів.

Ключові слова: аксіоконцептосфера, етносеміотрія, етнічні константи, культурно-ціннісні домінуючі, етимологічна інформація, актуальна інформація, архетипи, стереотипи, ментальні структури.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна когнітивна наука, за словами В. А. Маслової, зорієнтована на вивчення людини як системи переробки інформації, де поведінка людини розглядається крізь призму отримання, зберігання та відтворення інформації для раціонального її використання. А тому основним завданням когнітивної науки залишається дослідження людини як суб'єкта, що активно сприймає та продукує інформацію, послуговуючись у процесі своєї мисленнєвої діяльності різними схемами, моделями, програмами, планами, стратегіями тощо [13, с. 7].

Оскільки основним способом фіксації, збереження, переробки та передавання знань є мова, то головною категорією в когнітивній лінгвістиці є “категорія знань, їх види, структура та способи представлення й організації” [13, с. 8].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Найголовнішими структурованими моделями представлення знань, відображених і збережених у свідомості людини, залишаються з-поміж решти такі утворення, як “картина світу” і “концептосфера” (М. Алефіренко, М. Болдирєв, С. Денисова, В. Дем'янков, В. Колесов, О. Кубрякова, Д. Лихачов, М. Нікітін, М. Піменова, З. Попова, А. Приходько, Ю. Степанов, Й. Стернін, О. Тищенко, Р. Фрумкіна, G. Helbig, R. Jackendoff, Z. Kovecses, S. Palmer, E. Rosch, F. Ungerer та ін.).

Мета і завдання статті – уточнити визначення концептосфери як ментального поєднання етнічних констант і культурно-ціннісних домінуюч, відображених у таких структурах знання, як концепти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, у найширшому розумінні “картина світу” – це цілісний глобальний образ світу, що складається у свідомості людини у процесі її пізнавальної діяльності. Хоча наявні й такі думки, що “образ світу” і “картина світу” – це не тотожні поняття (але це питання є предметом окремої дискусії, тому тут поки що не будемо до неї долучатися).

Картина світу витлумачується у працях З. Д. Попової та Й. А. Стерніна як упорядкована сукупність знань про дійсність, що сформувалася в людській свідомості (індивідуальній / колективній) [15, с. 7]. На їхню думку, вона може бути когнітивною в чистому вигляді – результатом відображення дійсності на основі органів чуття і мислення, а також опосередкованою – результатом фіксації концептосфери різними знаковими системами, які матеріалізують відображену у свідомості когнітивну (безпосередню) картину світу [15, с. 7].

Традиційно розглядають два типи картин світу: “концептуальну” і “мовну”. Під *концептуальною картиною світу* З. Д. Попова й Й. А. Стернін розуміють картину, яку вони отожднюють із когнітивною / ментальною і називають її *концептосферою*, що формується в результаті безпосереднього пізнання (сприйняття, осмислення) світу людиною і містить як концептуальні знання про навколишню дійсність, так і сукупність стереотипних уявлень (ментальних стереотипів) народів, що зумовлюють розуміння тих чи інших явищ буття і визначають їхню поведінку в певних стереотипних ситуаціях (див. про це докладніше: [24]) [14, с. 4–5].

У своїх попередніх працях концептосферу було нами визначено як “структурну організацію всіх компонентів знань людини, які зберігаються в її ментальному світі, не зводячи цю модель лише до простої сукупності концептів, а розглядаючи як результат пізнання навколишнього світу носіями конкретної мови”. При цьому приймається погляд переважної більшості лінгвокогнітологів (В. З. Дем'янков, V. Evans, R. Langacker та ін.) і лінгвоконцептологів (Н. Д. Артюнова, А. П. Бабушкін, С. Г. Воркачов, В. А. Маслова, Z. Kovecses та ін.) і стосовно того, що основними структуроутворюючими компонентами концептосфери є, звісно, концепти – культурні й когнітивні.

І якщо розглядати концептуальну картину світу слідом за Л. І. Гришаєвою і Л. В. Цуриковою як сукупність у певний спосіб організованих концептів [4, с. 101], якими, за словами О. С. Кубрякової, оперує людина у процесах мислення і які відображають зміст досвіду і

знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді деяких “квантів” знання” [8, с. 90], то можна припустити, що концептосфера – це і є специфічна організація всіх уявлень, асоціацій, знань, оцінок, емоцій і переживань людини щодо будь-якого досвіду (явища, дії, процесу, предмета, об'єкта), які побутують у свідомості людини або в її ментальному світі [16, с. 47–48].

Оскільки результатом пізнання світу є деякі “кванти” знання, то варто говорити про такі процеси, як квантування дійсності та дотичні терміни на зразок сегментації, кластеризації, концептуалізації, категоризації тощо на конкретні об'єкти, класи, категорії, події, фрагменти, виокремлення різних характеристик, властивостей, закономірностей. Як справедливо вказує М. М. Болдирев, пізнаючи навколишній світ, людина також виділяє себе і намагається усвідомити своє власне місце та свою роль як суб'єкта й об'єкта пізнання в загальній світобудові. Концепти і є тими одиницями знання, в яких усвідомлюються й репрезентуються результати пізнання, результати концептуалізації як одного з релевантних пізнавальних процесів. Це одиниці концептуального змісту, які ідентифікуються людиною у процесі пізнання з метою подальшої передачі знань у мовній формі або подальшого накопичення, що передбачає їх структурну організацію у процесі зберігання [3, с. 24].

Ця позиція цілком відповідає нашому розумінню поняття “концептосфера”, а також витлумаченню поняття концепт, запропонованому свого часу (1996 р.) в “Кратком словаре когнитивных терминов” О.С. Кубряковою, для якого вона надала таку дефініцію: концепт – це термін, що є поясненням ментальних або психічних ресурсів свідомості, а також тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у людській психіці [8, с. 89–90].

Занурюючись глибше у смисл роботи людської свідомості, можна припустити, що найголовнішим пізнавальним процесом є концептуалізація світу, а структури знання, названі концептами, є результатом цього процесу, осмисленням здобутих знань про навколишнє буття. Ці постулати вже не потребують доведення й аргументації, як і той факт, що концепт, за А. П. Бабушкіним, – це, насамперед, ментальне утворення, [...] змістова одиниця колективної свідомості, форма відображення культури у свідомості індивіда [2, с. 51].

Відповідно і концептосфера є багатовимірним ментальним утворенням, організованим на основі когнітивних зв'язків (когнітивних контекстів) і відношень між її концептами.

Наразі, якщо говорити про ментальний характер як концептів, так і всієї концептосфери, то, на перший погляд, здається, що тут все зрозуміло і наводити аргументи недоцільно. Проте саме поняття ментальності й досі викликає чимало суперечок і не є однозначно і вичерпно витлумаченим. Ця категорія розглядається відповідно до суб'єктів чи утворень, яким ця характеристика приписана, або стосовно яких її розглядають.

Щодо термінологічної еквівалентності й наукового обсягу понять “концептуальна картина світу” і “концептосфера”, то обидва утворення пов'язані з такими категоріями, як етнос, народ, культура, традиції, а тому не випадково дослідники (В. І. Карасик, С. В. Лур'є, Г. Г. Слишкін, М. І. Толстой, Н. В. Уфимцева та ін.) почали активно розробляти питання механізмів взаємодії етнокультурних і мовних процесів і навіть увели в науковий обіг поняття “етнічна картина світу” [17, с. 31], яке, в принципі, ототожнюється з поняттям картини світу загалом.

Як зазначає У. Л. Сагнаєва, покликаючись на працю О.О. Леонтьєва “Языковое сознание и образ мира // Язык и сознание: парадоксальная рациональность” [9], етнічна картина світу (яка час від часу називається просто “картина світу”) – це відображення дійсності у свідомості людини; цілісний образ світу, що лежить в основі світосприйняття і світобачення людини [...] [17, с. 31–32]. І далі дослідниця пише про те, що більшість учених є однодумцями в тому, що етнічна картина світу – це результат сприйняття й усвідомлення навколишньої дійсності [17, с. 31–32], про що було вже сказано на початку статті при осмисленні поняття “картина світу” в його співвідношенні й дотичності до розуміння концептосфери. У такому ж ракурсі У. Л. Сагнаєва обґрунтовує наукову смислову дотичність понять “картина світу” – “концептуальна картина світу” – “концептосфера” – “етнічна картина світу”, що є результатом сприйняття навколишнього світу, але при цьому уточнює, що етнічна картина світу є ширшим утворенням, оскільки вона

включає ще й сферу позасвідомого. Те, що підлягає осмисленню як процесу свідомої рефлексії, осідає у свідомості у вигляді осередків – концептів (когнітивних і культурних), утворюючи концептуальну картину світу; поняття ж етнічної картини світу є набагато ширшим, бо остання включає як сферу свідомого, так і несвідомого [17, с. 32]. За такою логікою впливає те, що концептуальна картина світу є результатом пізнання світу лише на рівні свідомості. Не можемо з цим погодитися, бо концептосфера є складноорганізованою сукупністю концептів як ментальних структур, а те, що пов'язане з ментальністю, – це не лише рівень свідомого сприйняття дійсності. Концепти є багатшаровими утвореннями, які не лише осмислюють носії мови, а й переживають їх, успадковують зокрема й несвідомо, тобто ще на рівні архетипів (позасвідомого), культурних традицій, які наслідують покоління і лише згодом стають уже стереотипами.

Про це далі досить переконливо пише і сама дослідниця, коли звертається до сфери несвідомого, яка, на її думку, утворюється системою етнічних констант [17, с. 32–33]. Але якщо відокремити етнічні константи від сфери концептів, то навряд чи останні можна тоді взагалі розглядати як ментальні структури.

Погоджуємося, що етнічні константи – це позасвідомі образи, які лежать в основі раціоналізації досвіду, тобто свідомості, і перетворюють цей досвід на елементи культури, витісняючи ті уявлення, які суперечать константам або можуть завдати їм шкоди [17, с. 32]. Підтримуючи позицію С. В. Лур'є в тому, що константи становлять ядро, центральну зону культури, її базові установки, У. Л. Сагнаєва справедливо ставить запитання про те, що ж знаходиться навколо цього ядра? І відповідь на це запитання вона надає словами С. В. Лур'є, який пише, що самі етнічні константи не містять уявлення про вектор їхньої дії та його моральної оцінки. Цей вектор визначається ціннісною орієнтацією [12] або культурно-ціннісними домінантами.

З цих тверджень випливає припущення, що етнічна картина світу є результатом накладання етнічних констант і культурно-ціннісних домінант (У. Л. Сагнаєва). Етнічні константи є фактами сфери позасвідомого, тимчасом культурно-ціннісні домінанти – це динамічні категорії, які не є стійкими і підлягають змінам на різних етапах етногенезу. Ціннісні орієнтири, що визначають мотивацію поведінки в конкретний період розвитку етносу, називають “етнічними домінантами” (Л. М. Гумільов), “культурними (ціннісними) домінантами” (В. В. Карасик), «культурними установками» (В. М. Телія) чи “етнокультурними домінантами” (М. О. Шутова) тощо, які зумовлюють домінантні моделі поведінки кожного етносу.

В основі цих моделей поведінки лежать етнічні константи, бо саме архетипи як позасвідомі образи є ядром стереотипів поведінки представників конкретної етнокультури. Базуючись на цих припущеннях, Н. В. Уфимцева розрізняє етнічні стереотипи, які є продуктами колективного несвідомого (архетипами свідомості), і культурні стереотипи як ментальні продукти етнічної свідомості. Але і ті, й інші є конструктами етнічної картини світу, яку визначають як когнітивну орієнтацію, що виражає розуміння членами кожного суспільства правил життя, продиктованих соціальними, природними й іншими факторами [...] [23, с. 191–192], з-поміж яких найголовнішими, на наше глибоке переконання, є ціннісні орієнтири.

Але перед тим, як перейти до розгляду питання щодо ціннісних домінант, все ж таки варто ще раз уточнити співвідношення між поняттями “картина світу” – “концептуальна картина світу” – “концептосфера” – “етнічна картина світу”. Оскільки всі ці чотири термінологічні дескрипції визначаються в контексті пізнавальних процесів, тобто є результатом пізнання світу людиною, то в цьому плані вони тотожні. Якщо остання складається з етнічних констант і ціннісних домінант, то спробуємо це трансформувати у проекцію розуміння концептуальної картини світу або концептосфери, що представлена складною організацією концептів як ментальних структур знань із різних сфер.

Припускаємо, що етнічні константи збережені в етимологічній пам'яті імені кожного концепту (за М. Ф. Алефіренком) [1, с. 143], у внутрішній формі імен концептів, яку Ю. С. Степанов розглядає як дописемну їх історію [8, с. 41–42], при цьому етимон вважають відправним моментом в еволюції концепту і першим етапом його вербалізації [1, с. 143]. Етимон як реконструйована праформа має два рівні – мовний (реконструйований корінь) і когнітивний (архетип – первинне значення цього кореня як збережена генетична пам'ять у семантичній

структурі слова в сучасній мові). А тому структуру концепту як ментального утворення слід розглядати в єдності співвіднесення вихідної (первісної) інформації і представленої в його шарах на сучасному етапі. Відтак структура концептів складається з двох зон: етимологічної та актуальної (сучасної), де остання є багатозаровим поєднанням ціннісно-поняттєвого, ціннісно-оцінного і ціннісно-образного компонентів. В етимологічній зоні збережені етнічні константи як архетипи позасвідомого, а в сучасній зоні перебувають культурно-ціннісні домінанти, які формуються і домінують на різних етапах розвитку соціумів.

І якщо вище було постульовано про те, що етнічна картина світу є результатом накладання етнічних констант і культурно-ціннісних домінант, то цей когнітивний механізм лежить також і в основі побудови чи структурування концептуальної картини світу, тобто концептосфери конкретного народу.

Поняття етнічної домінанти або, як її часто називають – культурно-ціннісної, – було започатковане у працях засновника етнології Л. М. Гумільова, який уважав, що домінанта не виникає сама по собі, а з'являється і змінюється з фазами етногенезу [5, с. 268]. Терміном “культурна (ціннісна)” домінанта послуговується В. І. Карасик, який пов'язує його з ціннісною картиною світу і культурними концептами. Як зазначає учений, цінності, що зумовлюють поведінку людей, не існують ізольовано; вони формують ціннісну картину світу, які можуть бути описані за допомогою культурних концептів. Виходячи з цього під культурними домінантами В. І. Карасик розуміє найбільш значимі для певної культури смисли, сукупність яких і утворює тип культури, підтримуваний і збережений у мові [7, с. 169].

Про те, що поняття етнічної картини світу є синонімічним до поняття *концептосфера* переконуємося, розглядаючи далі міркування вже згаданої дослідниці У. Л. Сагнаєвої, яка вносить уточнення у витлумачення В. І. Карасиком культурної домінанти і зазначає, що етнокультурну домінанту слід розуміти не як панхронічну сукупність розрізнених культурних смислів, а як концептосферу, що включає різні ціннісні орієнтири (релігійні, моральні, ідеологічні тощо), що модифікують вихідне етнокультурне різноманіття смислів, на базі яких у процесі розвитку етносу народжується нова етнічна свідомість. Етнокультурні домінанти змінюються в часі і просторі і можуть розвиватися прототипово [17, с. 32]. І головне припущення про збіг наукового об'єму понять *концептосфера* і *етнічна картина світу* підтверджуємо на прикладі інтерпретації поняття етнокультурної домінанти, запропоноване У. Л. Сагнаєвою, під яким вона розуміє сукупність усвідомлених культурних установок як результат трансферу етнічних констант у конкретну етнічну епоху [17, с. 32] – те, що вище уже нами було прокоментоване як трансформація архетипних смислів у стереотипні через формування прототипів як типових зразків, моделей поведінки представників конкретного етносу.

Підтвердження цим припущенням знаходимо у працях В. М. Телії, яка обстоювала ментальний характер культурних установок, говорячи про те, що це ментальні зразки, результат самопізнання людини, які виконують функції прескрипції (певних норм) для соціальних і духовних життєвих практик [19, с. 18]. Ці духовні або соціальні орієнтири знаходять у культурах конкретну мовну форму і можуть творчо переосмислюватися наступними поколіннями.

А оскільки, на думку У. Л. Сагнаєвої, етнічна картина світу виражена (у первинних і вторинних) семіотичних системах, створюваних людиною і доступних для вивчення у формі, насамперед, культурних і когнітивних концептів, що утворюють концептуальну картину світу [17, с. 32], і відповідних мовних знаків як конструктів мовної картини світу, то ці її міркування свідчать про тотожність етнічної і концептуальної картини світу, а не про їх гіперо-гіпонімічний характер, тобто суперечать її припущенням про те, що начебто етнічна картина світу є ширшим поняттям.

У зв'язку з цим, розглядаючи культурний концепт як базову одиницю культури, зокрема у плані його цінностей для носіїв культури, які можуть бути як специфічними для конкретного етносу / субетносу / суперетносу, так і загальнолюдськими і які, як уже було вище згадано, найбільш схильні до змін (на відміну від етнічних констант), дослідники (М. І. Толстой, Ю. С. Степанов), постулюють той факт, що, змінюючись, цінності зумовлюють вектор домінанти і сприяють зміні загальної етнічної картини світу, або концептосфери.

При цьому слід зазначити, що нова культурно-ціннісна домінанта формується на основі модифікації, а час від часу і руйнації колишньої, створюючи нові установки для зміни стереотипів епохи, набуваючи прототипічного стану розвитку.

У процесі накопичення культурно-ціннісного досвіду відбувається його концептуалізація у свідомості людей, і різні етноси неоднаково концептуалізують таку інформацію. Найважливіша інформація є ядром культурно-ціннісних доміант, поки етнос не визначиться з новими імперативами епохи, які б мотивували нові стереотипи поведінки, закодовані, у свою чергу, у структурі базисних культурних концептів, тобто у концептосфері.

При зміні епох трансформація загального культурного образу зумовлює переоцінку ключових концептів попередньої культурно-ціннісної доміанти. Можливою є трансформація ядерних елементів концептів на периферію і навпаки. Відтак зміни у структурі культурних концептів зумовлюють зміни і в структурі концептосфери, які можна виміряти.

Методологічно таке вимірювання дослідники вже розпочали в рамках фундаментального проекту “Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов”, який ставить за мету розробити ціннісну археологію знання загалом. Етносемиотрия тут визначається як семантична інтерпретація [10, с. 8] цінностей, що онтологічно відображені в культурних концептах як фіксаторах етнічних констант і культурно-ціннісних доміант у житті конкретного етносу. Припускаємо, що все цінне попередньої культурної доміанти є будівельним матеріалом для нової панівної доміанти, а тому нова культурно-ціннісна домінанта є продовженням семіотичної творчості етносу як із ефектом накопичення ціннісної складової концептосфери, так і з частковою її трансформацією.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підводячи підсумок, зазначимо, що концептосфера є результатом структурної організації таких ментальних понять, як етнічні константи й культурно-ціннісні доміанти. Якщо етнічні константи збережені у свідомості носіїв мов як архетипи, то культурно-ціннісні доміанти є динамічними стереотипними утвореннями, що змінюються на різних етапах етногенезу. Перспективами подальших досліджень є укладання реєстру культурно-ціннісних доміант з огляду на філософські класифікації цінностей загалом.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика : дис. ... доктора филол. наук / А. П. Бабушкин. – Воронеж, 1997. – 330 с.
3. Болдырев Н. Н. О метаязыке когнитивной лингвистики: концепт как единица знания // Когнитивные исследования языка. – М. : Институт языкознания РАН; Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2011. – Вып. IX. Взаимодействие когнитивных и языковых структур : сб. науч. тр. – С. 23–32.
4. Гришаева Л. И. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учеб. пособие / Л. И. Гришаева, Л. В. Цурикова. – 2-е изд., доп. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2004. – 424 с.
5. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилёв. – М. : Айрис Пресс, 2003. – 560 с.
6. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
8. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
9. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира / А. А. Леонтьев // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1993. – С. 16–21.
10. Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов. – М. : ТЕЗАУРУС, 2011. – 352 с.
11. Лотман Ю. М. О семиотическом механизме культуры / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Семиосфера : под ред. Ю. М. Лотмана. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 485–503.
12. Лурье С. В. Историческая этнология / С. В. Лурье. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
13. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: уч. пос. / В. А. Маслова. – М. : Флинта; Наука, 2004. – 296 с.
14. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – 3-е изд. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с.
15. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с.

16. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова. – Воронеж : Изд-во ВГАУ, 2002. – 80 с.
17. Сагнаева У. Л. Концептосфера этнокультурной доминанты и методы ее изучения / У. Л. Сагнаева // Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – Т. 5. – Вып. 1. – С. 31–39.
18. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект, 2004. – 992 с.
19. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 13–24.
20. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.
21. Уфимцева Н. В. Культура и проблема заимствования / Н. В. Уфимцева // Встречи этнических культур в зеркале языка. – М. : Наука, 2002. – С. 152–170.
22. Уфимцева Н. В. Русские: еще один опыт самопознания / Н. В. Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 139–161.
23. Шапарь В. Б. Новейший психологический словарь / В. Б. Шапарь, В. Е. Рассоха, О. В. Шапарь ; под. общ. ред. В. Б. Шапаря. – 4-е изд. – Роснов н/Д. Феникс, 2009. – С. 191–192.
24. Шутова М. О. Етнокультурні стереотипи в англійській та українській мовах: реконструкція і типологія : автореф. ... докт. філол. наук : 10.02.17 / М. О. Шутова. – К., 2016. – 39 с.

References

1. Alefirenko, N. F. 2005. *Spornye problemy semantiki*. M.: Gnozis..
2. Babushkin, A. P. 1997. “Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoi semantike yazyka, ikh lichnostnaia i natsionalnaia spetsifika”. PhD diss., Voronezh.
3. Boldyrev, N. N. 2011. “O metayazyke kognitivnoi lingvistiki: kontsept kak yedinita znaniia”. *Kognitivnyye issledovaniya yazyka*, IX: 23–32. M.: Institut yazykoznaniiya RAN; Tambov: Izdatelskiy dom TGU im. G. R. Derzhavina.
4. Grishayeva, L. I., and Tsurikova L. V. 2004. *Vvedeniye v teoriyu mezhkulturnoi kommunikatsii*. Voronezh: Voronezhskiy gos. un-t.
5. Gumilov, L. N. 2003. *Etnogenez i biosfera Zemli*. M.: Ayris Press.
6. Karasik, V. I., and Prokhvacheva, O. G., and Zubkova, Ya. V. 2005. *Inaia mentalnost*. M.: Gnozis.
7. Karasik, V. I. 2002. *Yazykovoii krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.
8. Kubryakova Ye. S., and Demiankov, V. Z., and Pankrats, Yu. G., and Luzina L. G. 1996. *Kratkii slovar kognitivnykh terminov*, edited by Ye. S. Kubryakovoi. M.: Izd-vo MGU.
9. Leontiev, A. A. 1993. “Yazykovoe soznaniye i obraz mira”. *Yazyk i soznaniye: paradoksalnaia ratsionalnost*, 16–21. M.: In-t yazykoznaniiya RAN.
10. *Lingvistika i aksiologiya: etnosemiometriya tsennostnykh smyslov*. 2011. M.: TEZAURUS.
11. Lotman, Yu. M., and Uspenskiy, B. A. 2000. *O semioticheskom mekhanizme kultury. Semiosfera*, edited by Yu. M. Lotmana, 485–503. SPb.: Iskusstvo.
12. Lurye S. V. 1997. *Istoricheskaya etnologiya*. M.: Aspekt Press.
13. Maslova V. A. 2004. *Vvedeniye v kognitivnuyu lingvistiku*. M.: Flinta; Nauka.
14. Popova, Z. D., and Sternin, I. A. 2003. *Ocherki po kognitivnoi lingvistike*. Voronezh: Istoki.
15. Popova, Z. D., and Sternin, I. A. 2002. *Yazyk i natsionalnaia kartina mira*. Voronezh: Istoki.
16. Rudakova, A. V. 2002. *Kognitologiya i kognitivnaya lingvistika*. Voronezh: Izd-vo VGAU.
17. Sagnayeva, U. L. 2007. “Kontseptosfera etnokulturnoi dominany i metody yey izucheniia”. *Vestnik NGU. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya*, 5(1): 31–39.
18. Stepanov, Yu. S. 2004. *Konstanty. Slovar russkoi kultury*. M.: Akademicheskii proyekt.
19. Teliya, V. N. 1999. “Pervoocherednye zadachi i metodologicheskie problemy issledovaniia frazeologicheskogo sostava yazyka v kontekste kultury”. *Frazeologiya v kontekste kultury*, 13–24. M.: Yazyki russkoy kultury.
20. Tolstoy, N. I. 1995. *Yazyk i narodnaya kultura. Ocherki po slavianskoi mifologii i etnolingvistike*. M.: Indrik.
21. Ufimtseva, N. V. 2002. “Kultura i problema zaимствovaniia”. *Vstrechi etnicheskikh kultur v zerkale yazyka*, 152–170. M.: Nauka.
22. Ufimtseva, N. V. 1996. “Russkiye: yeshche odin opyt samopoznaniia”. *Etnokulturnaia spetsifika yazykovogo soznaniia*, 139–161. Moskva.
23. Shapar, V. B., and Rassokha, V. Ye., and Shapar, O. V. 2009. *Noveyshiy psikhologicheskii slovar*, 191–192. Rosnov n/D.: Feniks.
24. Shutova, M. O. 2016. “Etnokulturni stereotypy v anhliyskii ta ukrayinskii movakh: rekonstruktsiia i tipolohiia”. PhD diss., Kyiv.

Стефанова Наталья. Концептосфера как ментальное структурирование этнических констант и культурно-ценностных доминант. В статье представлено соотношение понятий “картина мира” – “концептуальная картина мира” – “концептосфера” – “этническая картина мира” с обоснованием синонимической природы этих терминологических дефиниций, связанной с тем, что все они являются, во-первых, общим результатом познания носителями конкретного языка окружающего мира, во-вторых, ментальными конструктами / моделями, образованными на основе взаимодействия этнических констант (архетипов) и культурно-ценностных доминант (стереотипов); приводятся убедительные научные аргументы в пользу того, что культурно-ценностные доминанты

отражают этнические константы на определенном этапе развития каждого социума. Раскрываются механизмы ментального структурирования концептосферы, отражающие познавательный процесс концептуализации мира, результатом которого являются концепты как структуры знаний, содержащие информацию двух ярусов: этимологического (связанную с первоначальным значением имени концепта и лежащую в основе этнической константы) и актуального (представленной многослойным сочетанием ценностно-понятийного, ценностно-оценочного и ценностно-образного компонентов в структуре концепта). Сделан вывод о том, что в этимологической зоне сохранены этнические константы как архетипы бессознательного, а в современной зоне – культурно-ценностные доминанты, которые формируются и доминируют на различных этапах этногенеза в форме стереотипов, определяющих модели поведения этносов в конкретный период. Постулируется факт о том, что уже наметилась тенденция и сложились все предпосылки для становления нового направления – этносемиотрии аксиоконцептосфер носителей английского и украинского языков.

Определяются перспективы дальнейшего исследования этой проблемы, связанные с необходимостью разработки новой методологии, которая позволит определить доминанты ценностных смыслов в конкретную историческую эпоху развития определенного этноса, онтологически отраженных, прежде всего, в культурных концептах и в менталитете народов.

Ключевые слова: аксиоконцептосфера, этносемиотрия, этнические константы, культурно-ценностные доминанты, этимологическая информация, актуальная информация, архетипы, стереотипы, ментальные структуры.

Stefanova Nataliia. Conceptual Sphere as Mental Structuring of Ethnic Constants and Cultural Value Dominants. The article presents the correlation of concepts “worldview” – “conceptual worldview” – “sphere of concepts” – “ethnic worldview” with the justification of the synonymous nature of these terminological definitions, related to the fact that they all are, at first, the general result of cognition of the surrounding world by native speakers of a specific language, secondly, mental constructs / models formed on the basis of the interaction of ethnic constants (archetypes) and cultural value dominants (stereotypes); convincing scientific arguments, given in support of the fact that cultural value dominants reflect ethnic constants at a certain stage of development of each society. The mechanisms of the sphere of concepts mental structuring are revealed, that reflect the cognitive process of the conceptualisation of the world, the result of which are concepts like knowledge structures containing information of two tiers: the etymological (associated with the original meaning of the concept name and underlying the ethnic constant) and current (represented by a multilayered combination of value-conceptual, value-estimated and value-shaped components in the structure of the concept). It is concluded that in the etymological zone, ethnic constants are preserved as archetypes of the unconscious, and in the modern zone - cultural value dominants that are formed and dominate at various stages of ethnogenesis in the form of stereotypes that determine the patterns of ethnic group behavior in a particular period. The fact is postulated, that it has been evolved a trend and all terms of reference for the formation of a new direction – ethnosemiometry of axiological sphere of concepts of English and Ukrainian speakers.

For further research on this problem, there are identified prospects, related to the need to develop a new methodology, which will determine the dominants of value meanings in a specific historical era of a certain ethnos evolution, ontologically reflected, first of all, in cultural concepts and in the mentality of peoples.

Keywords: axiological sphere of concepts, ethnosemiometry, ethnic constants, cultural value dominants, etymological information, current information, archetypes, stereotypes, mental structures.

УДК 811.111'36-116:164.223.4:070

Олеся Татаровська

ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОНОВИХ ЗНАТЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ)

Вважається, що фонові знання, як і знання взагалі, насамперед поняття когнітивне. З цього випливає необхідність розмежовувати власне фонові знання і конкретні способи їх реалізації. Існує достатньо широкий спектр термінів, з якими тісно пов'язане використання терміна «фонові знання» (пресупозиція, імпліцитне значення, підтекст, вертикальний контекст, конотація та ін.). Найважливішим та найбільш виправданим видається протиставлення фонових знань та фреймів, оскільки фрейм – також одиниця знання.

Фонові знання є невід'ємним складником свідомості людини та утримуються в її пам'яті; вони не входять до фреймів через унікальність, одиничність, специфічність своїх об'єктів; фонові знання двох людей можуть бути взаємними у тому випадку, коли взаємність не сприймається як тотожність; вони мають різну глибину, зумовлено культурою людини; створюючи тексти, автори вербалізують у них фрагменти своїх фонових знань, інколи орієнтуючись на «фактор адресата», а в деяких випадках нехтуючи ними; вербальні репрезентації фонових знань мають аллюзивну природу та є носіями інформації або ж прагматичної (посилання на об'єкт знання), або ж стилістичної (посилання на текст чи тексти, які стоять за об'єктом), або ж ці два типи інформації змішуються;